

PÉNZÉRTÉK-VISZONYOK POZSONYBAN 1435—60 KÖZT.

Irta: DR. KOVÁTS FERENCZ.

(Első közlemény.)

Fejérpataky László „Magyar városok régi számadáskönyvei“ czimű nagy kiadványában mérhetetlen kincscsel szolgált hazánk művelődés- és gazdaságtörténelmének. De valóban csodálatos, hogy még a mai napig sem, tehát 15 évvel a forrásmunka megjelenése után, kísérté meg senki e roppant anyag intenzív feldolgozását. Ha eltekintünk a *Selmeczbánya*, *Nagyszombat*, *Sopron* stb. városokra vonatkozó részletektől, csak egymagába a bártfai levéltárból közölt okmányok gazdag és hosszabb időn át összefüggő volta képesítheti a gazdaságtörténészt arra, hogy behatóbb levéltári tanulmányok nélkül is, csakis *Fejérpataky* közlései alapján, ezen a szaktudózt teljességénél fogva gyönyörködtető anyagnak tanulmányozásával foglalkozzék.

A mulasztás, amely ezen irányban tapasztalható, annál szomorúbb jelenség, minthogy éppen a közgazdaságtan tudományának történelmi iránya újabb időben a külföldön alapos művelőkre talált. *Schmoller*, a némethoni közgazdák legtekintélyesebbje, maga feldolgozta a strassburgi takácsok és posztónyírók czéhének történetét, s előszóval és írásban buzditja tanítványait és szaktársait, hogy alapos buvárlatokkal világosítsák meg a középkor érdekes gazdasági életét, mert ebben a modern világgazdaság minden jelentékenyebb tényezőjét meglelhetjük. Nekünk magyaroknak pedig éppen azon jelenségnél fogva, hogy hazánk a mohácsi vészig Nyugateuropával szemben gazdaságpolitikailag határozottan önálló irányban fejlődött, nem elég ha csupán a külföld idevonatkozó szakmunkáit tanulmányozzuk; mert a tudományos dolgozás alapossága megköveteli, hogy első sorban a hazai gazdasági állapotokat, hazánk kulturális fejlődését, hazai okmányok alapján behatóan és módszeresen tanulmányozzuk.¹⁾

Minden gazdaságtörténelmi vizsgálódás alapja: a mérő és érték-szabályozó eszközök pontos meghatározása. Ha valamely helyen például azt olvassuk, hogy egy akó bor egy forintba került, úgy elsősorban azt kell kutatnunk, hogy mily térfogata volt ezen akónak, s hogy milyen értékű forintról szól az adat. Nem elegendő, — különösen ami a pénznemek meghatározását illeti, — ha a törvény idevágó intézkedéseit, a pénzverési, beváltási, stb. rendeleteket ismerjük; mert nem eléggé meg-

1) A gazdasági különfejlődésre nézve érdekes példa szabad királyi városaink fejlődésének története, a németországi városok fejlődésével szemben.

bizhatók a mértékek általános meghatározásai, s minden egyes adatnál a legfárastóbb s legpontosabb számítások eszközlendők, hogy még a kivételes meghatározások se hagyassanak figyelmen kívül. Mily különböző nagyságokat találunk sokszor egy közös mérték- vagy pénz elnevezés alatt egy és ugyanazon helyen! Hogy csak egy példát említsek, Pozsonyban a középkorban egyidejűleg kétféle mázsa „Centner“ volt használatos.¹⁾

Láthatjuk már ezen egy adatból is, hogy milyen szigorú pontossággal kell a gazdaságtörténelmi kutatásokat megejteni. A legelső és legfontosabb feladatok közé tartozik a pénznemek és azok értékének pontos meghatározása. Itt azonban mindenekelőtt a középkor sajátos pénzrendszerével kell megismerkednünk, mely czélból nem elegendő, hogy elszórtan található adatokat gyűjtsünk s azokat feldolgozzuk, mert csak ott érhetjük el a kellő eredményt, ahol összefüggő évek hosszú sorára terjedő számműveletek állanak rendelkezésünkre.

Egy ilyen összefüggő, egyelőre egynegyedszázadra terjedő anyag-halmazt vettem fejtegetéseim alapjául: a pozsonyi kamaraszámadásoknak első ciklusát. 1435 től 1460 ig. Némelykor ugyan megszakad a kamaraszámadások sora egy-egy esztendőre, vagy néhány hónapra, de ilyenkor aztán becses kiegészítésekkel szolgál a nagy számadáskönyv (Raitungsbuch), amely az 1437. évtől a XVII. század elejéig a legfontosabb elszámolásokat tartalmazza. Ezen anyagot még számos más adat egészíti ki, a melyet részint codexekből (perkönyv, telekkönyv, testamentomkönyv) részint okmányokból gyűjtöttem össze.²⁾

¹⁾ Száz és százhusz fontos mázsa. A 120 fontos m. a kender mérlegelésénél divott (K. 142²⁰/₁₀—388—89. l.), míg a száz fontossal: vasat és aczél mérték (K. 1444—301. l.) Ezen kétféle, gyakran előforduló mázsafelosztásból azt következtetem, hogy a vonatkozó alapsúlyok különbözők, míg a mázsák körülbelül azonos súlyuk lehettek. Pozsonyban — legalább a pénzverésre kimutathatom — a bécsi mázsa használatban (is) volt. Ha a városi hiteles mázsáló készüléken bécsi súlyokkal mérték, úgy egy mázsa Pozsonyban budai súly szerint (országos súly: Zsigmond k. v. 1405) 114³/₄ fontot nyomott. Nem igen pontos összehasonlítás, valamint a szám kikerekítése miatt ezen 114³/₄ budai fontos pozsonyi mázsából a 120 fontos mázsa fejlődhetett. Megjegyzem azonban, hogy ez csak hypothesis.

²⁾ Az idézeteknél a következő rövidítéseket használom: *K.* = kamaraszámadás, a számadás évszáma és az idézet lapszáma; *Tk.* = telekkönyv, *H.* = ennek házjegyzéke, *Sz.* = szőlőjegyzék, *Zs.* = zsidó hitelezők bekebelezési lajstroma, a római számok az eredeti lap- (szőlőkénél dülő) számokat jelentik, míg az arab számok az idézet sorszámaira vonatkoznak. *P. A.* = Protocollum Actionum (perkönyv) és lapszám; *P. T.* = Protocollum Testamentorum (végrendeletek könyve) és lapszám; *Szkv.* = számadáskönyv és lapszám. Végül az egyes okmányokat a fiók (*Ladula*) száma és az okmány sorszáma szerint idézem, pld. Lad. 1.—20. sz. A kelfezéseket *Knauz* kortana alapján eszközöltem.

A pozsonyi okmányokban leggyakrabban előforduló pénznemek a magyar aranyforint és a bécsi fillér (denarius). Hogy Pozsonyban bécsi fillér kiszorította a magyar denárt, annak az az oka, hogy a magyar ezüstpénzt különösen a XV. század első felében különféle pénzláb szerint gyártották s ezen pénznemben a számítások, kivált ha forintdevalvációk fordultak elő, hosszabb időre csak a legnagyobb elővigyázattal voltak eszközölhetők.¹⁾ Rendszeren a számadó akaratlanul is vagy megkárosodott, avagy jogtalan nyereségre tett szert úgy, hogy mind a város közönségének, mind alkalmazottjainak érdeke megkívánta az olyan pénznem megválasztását, amelyek állandósága a feleket, a nagyobb árfolyamvesztésegektől megkímélte.

Pozsony már Károly Róbert királytól nyert kiváltságot arra, hogy bárminő pénzt szababon használhasson, a magyar királyi pénzt pedig el ne fogadja.²⁾ Tehát ugyanazon fejedelem aki pénzverési rendeletében irtóháborút hirdetett a bécsi fillérek ellen,³⁾ viszont országa legtekintélyesebb polgárságának megengedte, hogy ezen (vagy más) pénznemmel élhessen. A kétféle rendelkezés közti látszólagos ellentét megfejtését épen Pozsony sajátságos gazdasági helyzetében találjuk. A határszéli város gazdasága különösen a szomszéd osztrák piacokkal elsősorban *Bécs*szel, nemkülönben a német és cseh városokkal folytatott virágzó kereskedésen alapult.⁴⁾ Már a XIV. század elején indulhatott meg Pozsonyban azon élénk és tekintélyes összegeket forgató nagykereskedés, amelynek virágzása, számos okmány tanúsága szerint, a XV. század első felére tehető.⁵⁾ Ezen nagykereskedésre pedig gátlólag hatott volna minden olyan intézkedés, amely a leszámolás könnyűségét akadályozná. Károly Róbert tehát, noha az ország pénzügyeit rendezte, másfelől mégsem akarta ebbeli terve kivételének pozsonyi polgárai jólétét feláldozni. A király mindkét intézkedése meg is termé a maga gyümölcsét. A XIV. század közepétől kezdve a magyar aranyforint lett az európai nemzetközi kereskedelem főpénznemévé, a pozsonyi polgárság pedig, számban, tekintélyben, gazdaságban és műveltségben annyira meggyarapodott, hogy ugyanazon város tanácsa, amelynek még Nagy Lajos király egy vámbérszerződést felmondott azért, mivel e város a szerződésben kikötött béröszeget nem

1) Példát nyújtanak erre, a pozsonyi adatoktól eltekintve, a körmöcbányai számadások 1423—24. és 1445—46. évekből. Ld. *Fejérpataky László*: Magyar városok régi számadáskönyvei 619—634. l.

2) V. ö. *Szerző*: Városi adózás a középkorban 11. l. — *Fejér* C. D. VIII. II. 474.

3) *Luschin*: Die Wiener Pfenninge 189. kk. l.

4) V. ö. *Ortway*: Pozsony város története. II. k. II. rész. 482. kk. l.

5) *Szerző*: i. m. 106. l.

volt képes fizetni,¹⁾ Albert és V. László idejében kibérelte Nyugatmagyarország harminczadát a budaival együtt,²⁾ és noha a város kiadásai évről-évre nagyobbodtak, mégsem keveredett akkora adósságokba, mint például ugyanabban az időben a szomszédos Bécs.³⁾

A magyar aranyforint Pozsonyban nagy kelendőségnek örvendett és majdnem kizárólag uralkodott a pozsonyi piac aranyforgalmában, úgy hogy csak elvétve találunk az okmányokban más aranypénzt rajnai, bécsi aranyforint, velencei ducát stb.⁴⁾ felemlítve. Annál nagyobb ellenszenvet tanusított a polgárság a magyar ezüstpénz iránt, amelyet, amint már megemlítém, leggyakrabban a bécsi fillérrel helyettesített. Még akkor is, amidőn Zsigmond király a várost pénzverési kiváltsággal ajándékozta meg, a város saját pénzein csakhamar túl adott és visszafogadta a bécsi pénzt.⁵⁾ Sőt mi több, a XV. század negyvenes éveit elején a város maga a bécsi fillérek mintájára pénzt vert; de nem tudván elérni a mintapénz állandóságát, még ezen kísérlettel is rövid idő múlva felhagyott. A hatvanas évek közepéig azután alig találunk a pozsonyi számadásokban és okmányokban más ezüstpénzt feljegyezve, mint a bécsi fillért (latinul „denarius Wyennensis“, — németül „wiener phening v. pfenning“), amely Pozsonyban a köznapi élet, a kisebbfajta adásvevések, a mindennapi szükségletnek árszabályozó pénze volt.⁶⁾

A pozsonyi kamaraszámadások, a bécsi fillérek értékét sűrűen összehasonlítják a magyar aranyforint értékével, mely összehasonlítások által nyert egyenértékszámsor a legnagyobb pontossággal mutatja, hogy minden egyes alkalommal hány bécsi filléren vettek egy aranyforintot.⁷⁾ Ezen számsor tagjainak változását előidézheti vagy a bécsi fillérek, vagy a magyar aranyforint nemesfém tartalmának vál-

1) Lajos királynak 1478. évi június hó 18-án kelt, a pozsonyi tanácshoz intézett rendelete. Lad. 6—40. sz. Eddig kiadatlan.

2) A pozsonyi, stomfai, oroszvári, zurányi, járfalusi és a budai harminczad. Ezeknek bérlete, az első kivételével, Mátyás uralkodásáig a város kezén maradt, míg a pozsonyi harminczadot a város bérletben 1518. évig kezelte. *Ortvay* i. m. II. kötet III. rész 102. kk. l.

3) *Chmel*: *Fontes rerum Austriacarum* II. osztály VII. 171. l. Bécs adóssága 1459. évben 44,222 font fillérre rúgott.

4) Bécsi aranyforint 1414. évben: *Fejérpataky* i. m. 73. l. — A rajnai és velencei aranypénzekről ld. alább.

5) 1435. évben; v. ö. *Szerző* i. m. 14—18. l.

6) Rövidítése „d“ vagy „den.“ sokszor „d w“ vagy „den. wy.“ — A pénzszámítás az ismert tizenkettes rendszer szerint történt: 240 den. = 1 font fillérrel (lb = libra, vagy tl = talentum), 30 den. 1 solidussal (ß, schilling). Ez az ú. n. hajor pénzláb. A féldenár neve „haller“ vagy „obolus“ volt.

7) Erre a gyakran előforduló műkifejezés: „Als man den Gulden gap vmb. . d.“

tozása, vagy pedig az arany és ezüst közötti értékarány ingadozása. Mindazok, akik eddig a magyar aranyforint történetével foglalkoztak, egyetértelenek abban, hogy ezen aranypénz belső értéke a XIV. század közepétől a XVII. század elejéig majdnem teljesen változatlan maradt, s ha ezen kijelentés talán részletesebb vizsgálatok alapján némileg módosulna is, azt bizonyosnak vehetjük, hogy a magyar aranyforint kiverése a XV. század első felében teljesen állandó volt.¹⁾ Nem szükséges tehát az aranyforint belső értékének változását keresnünk és a megfejtendő egyenletekben: forint = x . fillér, — nem a frt, de a fillér nemesfém tartalma fog rendszerint az x szám változásával módosulni, kivéve, ha az arany-ezüst közötti értékarány változik; — akkor a forintnál csak a változatlanul megállapodott belső értéket, illetve a tiszta aranytartalmat kell megkeresnünk.

Mindamellett, hogy a magyar forint állandóságában sem kül- sem belföldi szakember nem kételkedett a forint belső értékének nagyságára nézve a szaktudomány eddig nem tudott megállapodásra jutni. *Belházy*, aki a magyar régi súlymértékekről igen alapos tanulmányt írt, a forint átlagos aranytartalmát akkép határozta meg, hogy a budai márkát hétnyolczad bécsi márkával egyenlősítvén, a forint tiszta súlyát az akkép meghatározott budai márka súlyából kiszámította. Szerinte egy budai, 23 karát 9 grän ($\frac{9}{12}$ karát) finomságú márkából 69 darab aranyat vertek, úgy, hogy egy forint tiszta aransúlya $3^{\circ}5221$ grammot tett ki.²⁾ Csakhogy *Belházy* $280^{\circ}668$ gramm-nyi súlyt tulajdonított a bécsi márkának holott ezen súly $280^{\circ}006$ grammban van megállapítva.³⁾ Ezen súlyt vévén a budai márka nyolczhetedrészének, utóbbi nem $245^{\circ}5845$ gr. (amint *Belházy* kiszámítá), hanem $245^{\circ}006$ gr. nehéz, és az aranyforint tiszta súlya $3^{\circ}51372$ gr.⁴⁾ Azonban még ezen

1) Jellemző a magyar aranyforintokra nézve azok minőségének leírása az egykorú okmányokban. Azon felől, hogy a forintokat „rot“ (veres, azaz arany), „hungerisch“ (magyar) és „gwegen“ vagy „die die wag wol haben“ (teljes-súlyú) jelzőkkel illetik, gyakran találjuk a „new“ (új) jelzöt, mint pl. 1400. évben: „guter newer vngrischer guldeyn, die dew wag wol haben“ (Lad 26.—^{29/30} sz.), 1406. évben „guter newer vngrischer guld di gibich vnd gebich sein“ (Lad 26—49. sz.), 1411. évben „guld in golde guter hung. newer guld“ (P. A. 49.) stb. stb. — Nem állandó minőségben gyártott pénznemeknél ellenkezöleg igen gyakran találjuk az „alt“ (régí) jelzös kikötést („alta wyenner Swarze Münz“); csak pénzverési reformok után keletkezik a pénz új voltának hangsúlyozása, de nem mindig. A magyar aranyoknál a régíbb veretűek, kopás és megnyirbálás folytán váltak kisebb értékűvé az új aranyokkal szemben, s ezért részesültek az új forintok előnyben a régíek felett. — Ld. még *Szerző* i. m. 12. l.

2) *Belházy*: A régí magyar pénzverési súlymértékek. 9. l.

3) *Luschin* i. m. 159. l.

$$4) 280^{\circ}006 \times \frac{7}{8} = 245^{\circ}006; \quad \frac{245^{\circ}006}{69} \times \frac{95}{96} = 3^{\circ}51372.$$

súlyt is nagyobb nak tartom a forint valódi átlagos súlyánál, minthogy úgy az egykorú feljegyzések, mint a fennmaradt pénzek jelenkori mérlegelése és vegyi vizsgálatai azt bizonyítják, hogy az aranyforint finomsága 23 karát 9 grännel kisebb, átlagos nyers súlya is a budai márka hatvankilenced részén alul volt.¹⁾ *Dr. Schalk Károly* a bécsi cs. k. pénzverdében beolvasztatott három darab aranyat és eredményül azt kapta, hogy egy Zsigmond-féle arany finomsága 23 karát 6⁵/₁₀₀ grän (981⁰/₁₀₀), — egy I. Ulászló-féle arany finomsága 23 karát 7⁴/₁₀₀ grän (984⁰/₁₀₀) és egy I. Mátyás-féle aranyé 23 karát és 6⁸/₁₀₀ grän (982⁰/₁₀₀ volt.²⁾

A számításaim alapjául vett 245⁰⁰⁰ gramm nehéz budai márkából kiverve, a hatvankilencedes veretés mellett

a 23 karát 9	gränés arany finom	súlya	3 ⁵¹⁸⁷²	gramm,
„ „ „	8 ²⁵	„ „ „	„	3 ⁵⁰⁴⁴⁷ „
„ „ „	8	„ „ „	„	3 ⁵⁰¹³⁹ „
„ „ „	7 ⁶	„ „ „	„	3 ⁴⁹⁵²⁸ „
„ „ „	7	„ „ „	„	3 ⁴⁸⁹⁰⁶ „
s végül a 23 karátos arany	„	„	„	3 ⁴⁰²⁷⁵ „

A magyar aranyforint finom súlyának meghatározására különösen a velencei arany (ducat) súlyával való összehasonlítás fontos. Eltekintve az eddigelé közölt adatoktól, itt csupán a pozsonyi források idevágó helyeit akarom felsorolni. A XV. század elején s közepe táján a magyar aranyforint és a velencei ducat egyenértékűnek vétetett,³⁾ és így gyakran kaptak akkortájt az emberek magyar aranyforint helyett velencei aranyat és megfordítva. Ez megesett a pozsonyi városgazdákkal is, akik alkalom adtán följegyzik a két pénzfaj közti árfolyamkülömböséget, illetve azon összeget, amelyet vesztek azáltal, hogy magyar aranyforintok helyett ducatokat kaptak. Az adatok összeállítása a következő:

¹⁾ A budai márka hatvankilencedrésze 3⁵⁵⁰⁷ gramm. *Dr. Schalk* által Bécsben mérlegelt 78 darab arany legnehezebbje 3.64, legkönnyebbje 3⁴²⁵ gr; átlagsúlyok grammokban: Zsigmond 3⁵³⁶, Albert 3⁵³, I. Ulászló 3⁵⁴, Hunyady János (3⁵⁴), V. László 3⁵³ és I. Mátyás 3⁵³ — Magam Pozsonyban az ág- hitv. evang. Lyceum „*Simkó*“ féle gyűjteményében 2 Zsigmond-féle (3⁵¹⁵ és 3⁵³), két Albert-féle (3⁵³ és 3⁵²), egy I. Ulászló-féle (3⁵¹⁵) és tizenhárom I. Mátyás-féle aranyat mérlegeltem. Utóbbiak nyomtak 3⁶⁰, 3⁵⁷, 3⁵⁴⁹, 3⁵⁵, 3⁵⁴, 3⁵⁴, 3⁵³⁹, 3⁵³, 3⁵⁰, 3⁴⁸, 3⁴⁶ és 3³⁸ grammot. *Salamon Ferencz* mérlegeléseit ld. Budapest története III. 126. kk. l.

²⁾ Wiener Numismatische Zeitschrift XII. *Schalk*: Der Münzfuss der Wiener Pfennige in den Jahren 1424. bis 1480. 194—96. l.

³⁾ *Luschin*: Vorschläge und Erfordernisse für eine Geschichte der Preise in Oesterreich. 12. l.

Kelet	Az adat forráshelye		A magyar aranyforint árfolyama		A magyar aranyforint		A velencei ducatus	
			A magyar aranyforint árfolyama	egyes darabjában vesztett a kamarás	darabszáma	egyes darabjában vesztett a kamarás	darabszáma	
								bécsi fillérben
1443. május 4.	K. 1443.	49. l.	210	2	24	10	3	
1444. november	K. 1444.	173. l.	210	2	400	10	100	
1445. május	K. 1444 $\frac{4}{5}$.	514. l.	210	—	—	8	600	
1455. márczius 29.	K. 1445 $\frac{4}{5}$.	98. l.	230	—	—	5	500	
						5	80	
						5	10	

A velencei aranynak tiszta súlya 3^{·495} gr.¹⁾ Az itt felsorolt ducatok közül valószínűen legjobban megközelítik ezen súlyt azon darabok, a melyeken csak öt fillér vesztéssel adott túl a kamarás. Ha ezen aranyokat teljes súlyuaknak vesszük, úgy a magyar aranyforint tiszta súlya a 210 filléres árfolyam mellett az 1444—45. években

$$3^{·495} \times \frac{210}{205} = 3^{·58} \text{ gr. és } 1455. \text{ éven a } 230 \text{ filléres árfolyam mellett}$$

$$3^{·495} \times \frac{230}{225} = 3^{·56} \text{ gr. lett volna, vagyis nehezebb mint amennyire azt}$$

még Salamon is becsülte, aki az aranyforint tiszta súlyának 3^{·545} grammot vett.²⁾ A felsorolt adatoknál először is tekintetbe kell vennünk, hogy a külföldi pénz gyakran kevesebb értékűnek lett számítva, mint amely érték azt, nemesfémtartalmánál fogva megilleté. Például az 1405. évben Pozsonyban 444 rajnai aranyforintot 400 magyar aranyforintra becsültek, vagyis — ha a rajnai forint akkori tiszta súlyával számítunk — a magyar aranyforintra $\frac{3^{·922} \times 444}{400} = 3^{·687}$ gramm aranytartalmat számítottak, illetve, ha a magyar aranyforint törvényes súlyá-

1) *Luschin* Gesch. d. Pr. 11. 1.; *Grote*: Münzstudien I. 1010. 1. — Utóbi 3^{·494} grammnyi súlyúaknak mondja a velencei zecchinákat; a különbség elenyészően csekély.

2) Erre nézve lásd *Belházy* elmés czáfolatát i. m. 40. és kk. lapjain.

ból indulunk ki, a rajnai aranyforintot arányosan kevesebbre. becsülték.¹⁾ Ezen adat amellett tanuskodik, hogy az 5 fillér veszteséggel felváltott ducatok, még ha teljes súlyúak is lettek volna, bizonyára ilyenformán is válhattak olcsóbbakká a magyar aranyforintoknál; de másrészt sokkal valószínűbb, hogy ezen ducatok nem voltak teljes súlyúak, s hogy a ducát és a magyar aranyforint közötti különbség kisebb volt mint 23·7⁰/₁₀₀, illetve 21·7⁰/₁₀₀ árfolyamkülömbözet t. i. 210, illetve 230 filléres árfolyamnál 5 fillérnyi különbség. Ezen föltevést annál is inkább elfogadhatjuk, minthogy pozsonyi források arról is tanuskodnak, hogy más alkalommal ducatokat magyar aranyforintokkal vettek egynek. Így többek közt egy 1424. évből való adat,²⁾ amelynek fontosságát az a körülmény is emeli, hogy a pénzműveletekben ismeretes óvatosságú zsidótól kapott pénzkölcsön forog szóban, s nemkülömben az 1445. évi kamaraszámadás egy tétele magyar aranyforintokat és ducatokat egyenlő értékűeknek vesz.³⁾ Nem szabad végül mellőzni az I. táblázatban a magyar aranyforintokról közölt és más forráshelyekkel is kibővíthető adatokat, amelyek tanúsítják, hogy nem teljes súlyú magyar aranyforintok is⁴⁾ voltak forgalomban.

A normális magyar aranyforint tiszta súlyának alsó határát tehát a velencei arany súlyánál fogjuk keresni, felső határát pedig a törvényes teljes súly finomsága fogja jelezni. A vegyi vizsgálatok fent közölt eredményei arra mutatnak, hogy a tiszta súlybani eltérések inkább a finomság, mint a nyerssúly csökkentésében keresendők, mert míg a mérlegeléseknél tapasztalt súlykülönbségeket kopással és nyesséssel magyarázhatjuk meg, tehát a kiveretés törvényessége ebben az irányban megvédelmezhető, addig a finomság csökkentéseért csakis a pénzverő a hibás. A velencei arany megfelel egy törvényes súlyú, de csak 23 karát 7⁵ gránés finomságú magyar aranynak. Ha tehát ezen és a törvényes 23 karát 9 gránés finomság közötti középsságot vesszük, úgy a magyar aranyforint közép-

1) Szerző i. m. 12—13. l. — P. A. 25.

2) „Vyerhundert guter vngrischer guldein vnd ducaten gerecht In gold vnd „wag . . . . . tegleicher schaden aufgeet alle wochen auf yeden ders „(elben) guldein drey Wynner helbling swarczer muncz“ (azaz heti kamát egy arany után 1½ bécsi fillér) Lad. 26—96. sz.

3) 1445. szeptember 4-én: „ . . . . hab ich enphangen . . . . XIII. lb. „Xd—vnd V flor. auri vngrisch vnd ducaten duricheinander“ K. 1445—19. l.

4) Az 1444. évi novemberi veszteségjegyzékben, a mely az I. táblázatban foglaltatik, ki is mondja a kamarás: „Item VI. c guldein ducaten hab wir verlarndi nicht der wog woi gehat habn . . .“ etc., amely meghatározás per analogiam a magyar forintoknál szenvedett veszteségekre is kiterjeszhető.

finomsága: 23 karát 8²⁵ grän lesz, s a magyar forint súlyának: 3⁵⁰⁴⁷ grammot, vagyis kerekén 3⁵⁰⁴⁵ grammot kapunk.¹⁾

A külföldi források után induló írók még a l a c s o n y a b b r a teszik a magyar aranyforint tiszta súlyát. Így *Grote* ²⁾ 3⁴⁵³ gramm tiszta súlyúnak mondja a magyar forintot, finomságát pedig 23 karát 9 gränben állapítja meg. Mások ismét a finomsági fokokat szállítják le; az olaszok például 23¹/₄ karátosra (23 karát 3 grän) becsülték a XV. századbeli magyar aranyforintokat.³⁾ De eddig belföldi írónak sem sikerült, minden kétséget kizárólag bebizonyítani, hogy akkor a magyar aranyforintokat a törvényes súlylyal és finomsággal gyártották, hanem csak az, hogy a forintok állandó minőségűek voltak és így a fent kiszámított középfinomságot helyesnek, nyugodtan elfogadhatjuk.

A bécsi fillérek színsúlyát már könnyebb kiszámítanunk. A XV. századból fönmaradt, a bécsi pénzverőmester naplója, amely az akkori pénzverés módját érdekesen megvilágító számos adat mellett, az időközönként megejtett fillérveretések pontos schémáit tartalmazza.⁴⁾ Napjainkban pedig különösen *Luschin Arnold* és *dr. Schalk Károly* foglalkoztak a bécsi pénz történetével.⁵⁾ A bécsi fillér pénzlába a XV. század első felében több ízben változott, finom súlya az 1399. évtől az 1448. évig 0³⁹ grammról 0²¹⁸⁷⁵ grammra apadt. A meglehetősen számos bécsi fillérfajta közül itt egyedül az 1420—35. évek között forgalomban lévő „f e k e t e” fillérek, azonkívül az 1427. év óta gyártott „u j p a j z s o s” fillérek s végül az 1435. év körül gyártott (új) „f e k e t e” fillérek jönnek tekintetbe. Az utóbbiak forgalma úgy Ausztriában, mint a magyar határszéli városokban legalább is 1448-ig mutatható ki.

Ezen bécsi fillérfajták közül, a két első az 1435. évig együtt, „b é c s i fill é r”, azután gyakran „r é g i f e k e t e fill é r”-nek nevezett fajta tiszta ezüstsúlya darabonként a „fekete filléreknél 0²⁵ gramm, az „újpajzsos”-oknál 0²⁵⁰ gramm volt, minthogy egy bécsi márka (280⁰⁰⁶ gr.) tiszta ezüstből 1120 fekete, illetve 1080 újpajzsos fillért vertek.⁶⁾ 1435. évig Pozsonyban 180 bécsi fillérrel vették egyenlőnek az aranyforintot, amint azt a pozsonyi 1434—35.

1) Ezen tisztasúlyú, de 23 karát 9 gränes finomságú arany nyerssúlya körülbelül 3⁵⁴ gr. tehát a mérlegelt aranyok nyerssúlyának átlagszáma.

2) *Grote*, 1010—11. l.

3) *Numismatische Zeitschr.* 195. l.

4) Kiadta és ismerteté *Chmel* „Der öst. Geschichtsforscher” cz. folyóiratában (1838) *Karaján*: Beiträge zur Geschichte der Landesfürstl. Münze Wiens.

5) *Luschin*: „Die Wiener Pfenninge”, — valamint *Schalk* többrendbeli értékezése, idevágóan a „Numismatische Zeitschrift (Wien)” X—XII. kötetében, valamint „Mittheilungen des Instituts f. öst. Geschichtsforschung” IV. kötetében.

6) *Schalk*, „Mittheilungen”. IV. 579. l.

évi kamaraszámadás több helye bizonyítja.¹⁾ Bécsben az 1432—35 évek között szintén 180 fillért számítottak egy aranyforintra.²⁾ Így az aranyforinttal egyenértékűnek vett ezüstsúly 1435. évig 180×0.25 , illetve 180×0.259 gramm, vagyis 45 és 46.62 gramm volt. E két súlynak közép számát kell vennünk, mert bizonyos, hogy a két fillérfajta együttesen és egymással összekeverve forgott közkézen, amint azt Schalk a hécsi források alapján bebizonyította.³⁾ A közép szám tehát $\frac{46.62 \times 45}{2} = 45.81$ gramm lesz. Ezen ezüstsúlyt az aranyforint fentebb

megállapított színsúlyához viszonyítván, megkapjuk az arany és ezüst közötti akkori érték arányt: $3.5045 : 45.81$, vagyis $1 : 13.07$, kerek számban $1 : 13$.

Ezen arányszám érvényessége, hazánkra nézve, más forrás-helyekkel is bebizonyítható. A „*Magyarországi városok régi számadás-könyvei*“ című kiadványban közzétett bártfai számadásokban, az 1433—34. közötti időből fönmaradt egy aranyvételnék, s szintűgy egy ezüsvételnek pontos feljegyzése. Ezen adatokból, amelyek aranyforint-árakat tüntetnek föl, számíthatjuk ki az arany és ezüst közti arányt. 1433. évi augusztus hó 21-én a bártfai városbíró 4 márka és $15\frac{1}{2}$ piset 19 karátos aranyat = 229 aranyforint és 256 denár összegen vett.⁴⁾ A denárok azok a hírhedt negyedfillérek (quarting) voltak, a melyeknek árfolyama *Bártfán* 1435. évben végül 6000 darabot ért el. 1432. év május 18-án 1100 denáron,⁵⁾ 1433. december 18-án 1444 denáron⁶⁾ kelvén az aranyforint, árfolyama azon év augusztus havában 1200—1300 denár körül inoghatott, úgyhogy 256 denár körülbelül egyötöd forintnak felelhetett meg. Ha tehát a forintok számát megtoldjuk $\frac{1}{5}$ el és ezt elosztjuk a 24 karátosra redukált aránysúlylyal, akkor megkapjuk a kívánt eredményt azaz, hogy hány aranyforintért adtak egy márka tiszta aranyat; tehát

$$x = \frac{229.2}{\left[4 + \frac{15.5}{48} \right]} \times \frac{19}{24} = 66.972 \text{ aranyforint, kere-}$$

ken 67 frton. 1433. október 29-én $3\frac{1}{2}$ márka és 2 nehezék (= piset)

¹⁾ 1434. december 27-én (66. l.). 1435. márczius 29-én (67. l.) és 1435. augusztus 27-én (13. l.)

²⁾ Schalk: Der Münzfuss der Wiener Pfennige in den Jahren 1424 bis 1480. (Num. Z. XII.) különleny. 33—34. l.

³⁾ Mittheilungen. 578. l. s egyebütt.

⁴⁾ *Fejérpataky László*: M. városok régi számadáskönyvei. 324. l.

⁵⁾ U. o. 306. l.

⁶⁾ U. o. 328. l.

ezüst, szintén Bártfán $17\frac{1}{2}$ aranyforintba került,¹⁾ Egy márka ezüst vételára tehát

$$y = \frac{17\frac{1}{2}}{\left[3\frac{5}{8} + \frac{2}{48}\right]} = 4\cdot941 \text{ aranyforint volt. Ezen}$$

adatok alapján úgy viszonylik a veretlen aranyára a veretlen ezüst árához, mint $66\cdot972$ a $4\cdot941$ -hez, vagyis $1:13\cdot55$.

Kérdéses azonban, hogy milyen márka forog itt szóban? Erre egy pozsonyi adat segélyével kapunk feleletet. 1442. évi szeptember 1-én a városi kamarás nagyobb ezüst mennyiséget adott el, márkáját 5 font bécsi fillérbe (1200 darab) számítván.²⁾ Nyilvánvaló, hogy az itt említett márka alatt csakis a súlyra nézve legnehezebb bécsi érthető, mert minden egyéb, hazánkban akkor használatos márkánál (kölni, budai stb.) az árszabás magassága lehetetlen volna.³⁾ Ezen ár márkánként 75 fillérral drágább, mint a bécsi szabályszerű beváltási ár.⁴⁾ Miután ezen időben 210 fillér volt egy aranyforint árfolyama, egy bécsi

márka ezüst Pozsonyban $\frac{1200}{210} = 5\cdot714$ aranyforintért volt eladó, $4\cdot941$

aranyforintért pedig Pozsonyban

$\frac{280\cdot006 \times 4\cdot941}{5\cdot714} = 242\cdot630$ gramm ezüstöt lehetett vásárolni. E súly nem

egészen $1\frac{0}{10}$ -al könnyebb a budai márkánál ($145\cdot005$ gramm). Külömben is több mint valószínű, hogy Bártfán a felsőmagyarországi bányavárosok közelében, a budai márka volt használatos. Bártfán tehát 1433—34. évi időben egy budai márka tiszta arany (kerekszámban) 67, egy márka tiszta ezüst pedig (kerekszámban) 5 aranyforintba került.

Az itt felhozott adat azonban már későbbi időszakból való. A bécsi fillérek 1442. évben nem azonosok az eddig ismertettekkel. 1435. év után ugyanis — valószínűleg már az 1436. év elején⁵⁾ — a bécsi pénzverő közegek u. n. pénzreformot léptettek életbe. Ugy látszik, Ausztrián és Magyarországon kívül, ez időtájt a két nemesfém közötti értékarány kisebb volt még mint $1:12$,⁶⁾ úgyhogy a bécsi pénzverő-

¹⁾ U. o. 346. l.

²⁾ K. 1442.—24. l: Item Am Sambstag in die Egidij (1442. szeptember 1.) hab ich enphangn von dem Paul Malczhofer von der Munes (a pozsonyi pénzverde) wegen LIII Markk vnd XIII lat Silber, an golt, vnd das ist verrer gefuert vnd verkauft warden, ye ain Markk vmb V lb. d. wiener facit IIc LXXVIII lb XV d wiener.

³⁾ T. i. 1420. bécsi fillérben 1442. évben $0\cdot21875 \times 1200 = 262\cdot5$ gramm színezüst volt.

⁴⁾ Ld. Schalk: Münzfuss 1424—80. k. l. 42. l. (Karajan 431. l.)

⁵⁾ Az időpontra nézve v. ö. Schalk: Münzfuss 1424—80.—42. kk. l.

⁶⁾ V. ö. Városi adózás: 14. lap. Az ott felhozott bécsi adatok azonban módosításra szorulnak; ezekről s Csehországról lsd. alább.

mesternek igyekeznie kellett, hogy a föntészlelt 1 : 13-nál nagyobb arányt leszállítsa. Ez Bécsben életbevágó kérdés volt, minthogy az ottani pénzverdében az 1450. év előtt egyáltalán nem, de azután is csak igen kis mértékben vertek aranypénzeket. Az ottani pénzverde működése első sorban az ezüstpénz kiveretésére szorítkozott. Mindamellett, a piacztó uraló főpénznem mégis a magyar aranyforint volt. Olyan intézkedések váltak tehát szükségessé, amelyek az aranyforint ezüst egyenértékének leszállítását eredményezzék. Ezen leszállítást, csakis új pénz lábnak megteremtése tehetné lehetővé, mert számtalan példa hozható fel arra, hogy minden hatósági parancs vagy tilalom hiábavaló volt, amely egy már forgalomban lévő pénzfajnak más pénzhez való viszonyát szabályozni akarta volna. Ehhez járult, hogy az aranyforintot Bécsben már vagy 12 év óta (1424. évtől kezdve ¹⁾) változatlanul 180 fillérral (6 solidussal) egyenértékűnek vették. Ezen fillérszám kiválóan beleillett a középkori tizenkettes számrendszerbe s egy egész sor egyszerű egyenlősítést állíthatunk fel, a forint ily árfolyama alapján, a fontfilléres rendszerrel szemben, például:

6 solidus	=	1 aranyforint
1 ¹ / ₂ font fillér	=	2 „
3 „ „	=	4 „
9 „ „	=	12 „
12 „ „	=	16 „ stb.

A pénzüjtást tervező közegek leleményessége, valóban számolt is ezzel a körülménnyel s egyúttal egyszerűbb, mérlegeléssel eszközölhető ellenőrzést is iparkodtak behozni. Az új bécsi fillér 30 darabja (1 solidus) egy bécsi latot nyomott, 80 darabjának (vagyis ¹/₃ font fillérnek) szintartalma pedig egy lat ezüstrrel ért föl $2\frac{1}{40}$ lat ezüst (vert állapotban) 1 aranyforint egyenértékének mondatott ki, úgyhogy 1 aranyforint újból 180 fillért ért. Az újfillér színezüstsúlya 0².21875 gramm, 180 filléré pedig 39³.376 gramm volt. Az arany az ezüsthöz tehát most már úgy aránylott, mint 3⁵.045 : 39³.376, 1 : 11².235.²⁾

Érdekesen mutatkozik az egykorú okmányokban a hatás, amelyet az újpénzláb a piacra gyakorolt. A forint árfolyamának hosszú ideig tartott állandósága megszűnik, s a közönség ezentúl hol több, hol kevesebb fillért számít egy forintba. 1436. után, egy körülbelül hat esztendeig tartó korszak következik, amely alatt a forintegyenérték meg lehetős hevesen hullámzik, s folytonosan egy bizonyos tetőpont felé gravitál. Ezen állapotot a következő táblázat tünteti fel:

¹⁾ Schalk. Münzfuss: 1422—80.—33. l. — Mittheilungen 578. s. kk. l.

²⁾ Schalk. Münzfuss 1324—80.—41. l.

Kelet		A magyar arany forint bécsi*) árfolyama		A magyar arany forint pozsonyi árfolyama		
Év	hó és nap	fillér- szám	Forráshely	fillér- szám	Forráshely	
1436	XII/21		Bécsi kamara-számadás; a 180-as árfolyam 6 helyen, a többi 1—1-helyen fordul elő	180	P. T. XXI.	
	s. d.	179				
	„	180				
	„	188				
	„	200				
1437	X/8	190	jó forint } Lichnovszky V. Reg.3801.			
	„	180				
	XI/5			192	P. T. XXX.	
1438	I/16		Bécsi kam. sz.	180	Tkv. Sz. LIII. 1/1.	
	I/17			180	P. A. 251. l.	
	XI/30			200	Lad. 26—110/s.	
	XII/15			200	Szkv. 137. l.	
	s. d.	180		1—1-szer		
	„	196½				
„	198	8-szor				
„	200					
„	202	1—1-szer				
„	205					
1439	XI/5			210	K $\frac{3}{4}$ $\frac{0}{0}$ 133. l.	
	XII/13			200	„ „ 3. l.	
	XII/17			[202½]	„ „ 53. l.	
	s. d.	205	Bécsi ksz.			
1440	I/26			216	„ „ 569. l.	
	„			[204]	„ „ 53. l.	
	II/6			200	„ „ 770. l.	
	II/20			210	„ „ 771. l.	
	II/27			200	„ „ 771. l.	
	III/3			210	„ „ 385. l.	
	III/21	200	Lichnovszky			

*) A bécsi források, Schalk: Münzfuss 1424—80. cz. fejtegetéséből idézvék; 1438-ig 34. l., 1439—42-ig 44. l. (Num. Zeitschr. XII. 219—229.)

Kelet		A magyar arany forint bécsi árfolyama		A magyar arany forint pozsonyi árfolyama	
Év	hó és nap	fillér-szám	Forráshely	fillér-szám	Forráshely
1440	IV/19			213	K $\frac{30}{40}$ 575. l.
	IV/26			210	„ 355. l.
	V/22			210	„ 94. l.
	VII/29			210	„ 25. l.
	VIII/23-25	192	Chmel	210	„ 47. l.
	IX 25-29	180	Chmel	210	„ 49. l.
	XI/24			210	K $\frac{40}{41}$ 2. l.
	XII/16			240	„ 93. l.
	XII/22			225	„ 124. l.
	s. d.	180 200 205 210	1-szer 2-szer 6-szor 1-szer } Bécsi ksz.		
1441	I/1			210	K $\frac{40}{41}$ 7. l.
	I/9			[225]	„ 1. l.
	I/13			210	„ 87. l.
	I/14			240	„ 94. l. (95.)
	I/18			225	„ 231. l.
	I/22			240	„ 477. l.
	II/1			240	„ 475. l.
	II/2			210—232 $\frac{1}{2}$	„ 7,545 és 481 l.
	II/4			232 $\frac{1}{2}$ —240	„ 545. l.
	II/6			225	„ 104. l.
	III/17			240	„ 475. l.
	III/19			225	„ 85. l.
	IV/23			210	„ 7. l.
		s. d.	180 210	7-szer 18-szor } Bécsi ksz.	
1442	IV/21			210	K 42. a. 241. l.
	VII/7			210	„ „ 185. l.
	XII/16	210	Cs. és kir. udv. levéltár.		
1443	II/14			210	K $\frac{41}{4}$ 269. l.
	IV/12			210	„ 157. l.
	IV/22	210	Chmel		

Ebből látható, hogy 1442. évtől kezdve 1448-ig mind Pozsonyban, mind Bécsben a bécsi fillért (Pozsonyban „f e k e t e“ bécsi fillérnek nevezve) 7 solidusával, azaz 210 darabjával számítják az aranyforintba. A forint-egyenérték tehát: 17⁰/₁₀₀-al nőtt, az arany és ezüst közötti arány pedig újból elérte azt a magasságot, amelyet az új fillérek kibocsátása előtt találtunk: vagyis 210 fillér ezüstsúlya 45⁹³⁷ gramm, az arányszám pedig $3'5045 : 45'937 = 1 : 13'108$ volt.

(Vége következik.)
